

Ивана АРИТОНОВИЋ

Институт за српску културу – Приштина/Лепосавић

СВАКОДНЕВНИ ЖИВОТ И САМООРГАНИЗОВАЊЕ МЕШТАНА У СРПСКОЈ ЕНКЛАВИ ПРИЛУЖЈЕ НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ*

Апстракт: У раду су приказане специфичности живота у селу-енклави Прилужје на Косову и Метохији. Реч је о једном од најстаријих и највећих српских села на простору покрајине, чији мештани од јуна 1999. године живе без јаких веза са остатком Србије. Највећи број мештана (75%) био је радно ангажован у ЈПШК „Косово“ Обилић. Будући да већ дванаест година не одлазе на посао, били су приморани да се баве пољопривредом као примарном иако недовољно исплативом делатношћу. Примери локалне иницијативе наведени у раду указују на мотивисаност Срба да одрже континуитет живота у селу, одупирући се *институционалним и ригидним* нежељеног окружења.

Кључне речи: Свакодневни живот, село Прилужје, енклава, локална иницијатива, Косово и Метохија.

1. Увод

У раду анализирамо свакодневни живот мештана српског села Прилужје, на Косову и Метохији. У специфичним околностима кроз које српско друштво пролази више деценија, ово село као и остале српске енклаве на Косову и Метохији, пролази кроз такорећи засебне развојне процесе. На тренутке *преживљени* кризи Републике Србије, међународних организација, „косовских

---

* Рад је написан у оквиру пројекта *Духовне појаве и сиваралаштво српског народа на Косову и Метохији од XV до XX века* (бр. 148020), који је одобрило и финансира Министарство науке Републике Србије.

институција“ и невладиних организација, мештани села најчешће су заправо препуштени себи и руралном животу који покушавају да одрже.¹

Док је са једне стране Србија, самим тим и српско село, пролазила кроз дубоку друштвену кризу, санкције, неуравнотежену транзицију, које су довеле до економске и кризе идентитета, као и демографску кризу својствену српском селу, Косово и Метохија пролазило је и кроз друштвене сукобе, од чијих се последица није опоравило. Упрошћено схватање Косова и Метохије као простора перманентних друштвених сукоба, смењивања односа моћи и непремостивог етничког, религијског и лингвистичког јаза, раширено је и непрецизно. „Будући да се ради о пограничној области, грушне границе су флуидне, а идентитети су неодређени, непостојани, амбивалентни и ситуационо условљени. У мирнијим периодима, бледеле су границе између етничких и верских група; многи заједнички елементи културе сведоче о преплитању сукоба и симбиозе.“² Последњих деценија, међутим, од српских и албанских националиста могло се чути о *колективном љраву* на територију Косова и Метохије, једне или друге етничке групе. Овакви ставови довели су до трансформације културних разлика у културне раздоре, правећи од религије или нације основу за политичку акцију,³ чији су епилог најпре били друштвени сукоби, а од 17. фебруара 2008. године једнострано проглашење независности покрајине, од стране Албанаца.

Данашња друштвена криза, присутна у српским срединама на Косову и Метохији, резултат је наведених ставова, заговарања идеје етничког (Албанци) или историјског (Срби) права на територију.⁴ Резултат ових акција у српским енклавама јесте примораност мештана на промену свакодневног живота и рада, планирања будућности и начина живота уопште. Материјална разореност српског друштва и одсуство суверенитета на територији Косова и Метохије, условили су ограничено деловање државних институција (привреда, здравство, просвета, култура) и немогућност државе да заштити своје грађане. Ови грађани се, услед осећаја заборављености и одбачености, а у нежељеном (албанском) окружењу, окрећу стварању нових вредности и обичаја, новог морала, а изнад свега новим обрасцима преживљавања и чувања људског достојанства. Перманентно погоршање друштвених прилика

¹ Рад је изложен на XVI међународном научном скупу „Власински сусрети 2010“, који је одржан 2. и 3. септембра у Власотинцу и на Власинском језеру.

² Сања Златановић, „Свакодневица у енклави“, *Гласник Етнoгpафској инститиуији САНУ* LIII, Београд, 85.

³ Видети: Патрик Хондус, „Могу ли Срби и Албанци живети заједно?“, *Безбедноснй зайадној Балкана*, бр. 4, 2007.

⁴ Видети: Бранислав Крстић, *Косово између истoријској и етничкој љрава*, Кућа Вид, Београд, 1994.

и неуједначеност транзиционог процеса приморала је Србе да се, услед губитка посла, преоријентишу на примарно подручје живота и рада на селу – пољопривреду. То, међутим, Србима у Прилужју не доноси профит. Ситуацију додатно отежава немогућност одгајања стоке, услед крађе исте. Модернизација која је у селима у Србији перманентно присутна тема разговора, у околностима о којима у раду говоримо, заобилази се пре свега из безбедних разлога, немогућности локалног становништва да уочи јасну перспективу у Прилужју, као и опструкције „косовских институција“ и спорадично Албанаца из околних села. Као и много пута у историји српског народа, Срби са Косова и Метохије из дана у дан све су више приморани да живе са истим *суседима* у истом друштвеном простору, али у другачијим институционалним околностима и односима моћи.

Једна од *свећених њачака* свакодневице у косовској енклави јесте локална иницијатива. Услед изолованости од севера покрајине и централне Србије, а у настојању игнорисања система „косовских институција“, мештани Прилужја окренули су се учвршћивању идентитета локалне заједнице. Најочигледнији пример ове тврђе учачамо у локалној иницијативи и изградњи цркве у селу током 2008. и 2009. године. Иако се не може закључити да су Срби у Прилужју суштински привржени православљу, показаћемо да је новоизграђена црква као ново место окупљања и социјалне промоције мештана, такође и *конкретно* место очувања српског националног и културног идентитета, који су у Прилужју угрожени. Чини се да је верско – православно јединство једно од ретких преосталих упоришта локалног заједништва и иницијативе.

Реалност живота у нежељеном окружењу мештана и пре разговора упозорава истраживача на неопходност емпатичног приступа и стрпљења приликом доласка до потребних информација. За потребе рада коришћени су подаци у виду објављене литературе, која није примарно социолошка, али пружа увид у историјски развој села, као из разговора обављених са директорком ОШ „Вук Караџић“, једном од кључних друштвених установа у селу, мештанима села, запосленим у здравству, просвети, Општини Вучитрн са седиштем у Прилужју, и најзад са једним од мештана (Д. Т.), који већ тридесет година пише чланке о овом селу за лист „Јединство“. Поменути разговори, обављени у неколико наврата, вишеструко су важни, будући да до друге врсте релевантних извора о самом селу и животу у њему нисмо успели да дођемо, тим пре што испитивано подручје спада у ред недовољно научно истражених терена. Отуда је овај рад прилог истраживању српског села на Косову и Метохији – специфичном социокултурном оквиру, у којем је међусобни утицај традиције и модерности усложњен последицама друштвених сукоба.

2. Кратка историјска рефлексија развоја Прилужја

Село Прилужје, од најранијих записа из турске владавине, припадало је Вучитрнском срезу. Становништво се пре свега бавило пољопривредом и узгајањем стоке. Уз све већи број Албанаца, који су према неким изворима⁵ мигрирали из Албаније на простор Косова и Метохије, многа села Вучитрнског среза постала су етнички чиста, тј. албанска. Отуда је село Прилужје још специфичније, будући да је од самог настанка до данас остало искључиво српско село окружено албанским селима.⁶

Прилужје је село збијеног типа. Налази се у равници између река Лаба и Ситнице. Дубина подземних вода је 3,5 м и подземни токови иду у смеру од Лаба ка Ситници. Земља је плодна *црница*. За разлику од многих села на Косову и Метохији, реч је о селу са уређеном инфраструктуром, у виду путева, асфалтираних улица, телефонских линија. У селу постоји основна школа „Вук Караџић“, једна од најстаријих у покрајини. Датира из друге половине XIX века, оквирно из 1870. године. Од средине XX века, у селу постоји амбуланта, данас прилагођена за потребе Дома здравља, будући да Срби не иду на лечење у најближи град Вучитрн, нити Клиничко-болнички центар у Приштини. У селу постоји и пошта, која припада систему „Пошта Србије“. Железничка станица, која је у доба Краљевине Југославије (1926. године) садржала 14 колосека и била железнички чвор целог краја, данас је без функције будући да кроз село од једностраног проглашења независности покрајине не саобраћа воз Звечан – Косово Поље, који је једини повезивао Србе из енклава и севера покрајине. У селу постоји Дом културе, реновиран пре неколико година и прилагођен за употребу мештана. Стара црква Св. недеље сазидаана је на сеоском гробљу 1969. године, а нова црква Преображења Господњег изграђена је 2009. године.

Село се први пут помиње у турском попису области Бранковића из 1455. године, као велико село Прилужа са 54 српске куће. „У овом селу постоји један стариначки род који не памти када су њихови преци досељени, те се сматрају да су од постанка села њихови житељи, а остали су махом дошљаци из разних крајева у току владавине турске империје.“⁷ Село Прилужје релативно данашње величине познато је од XIX века. До 50-их година XX века становништво се махом бавило пољопривредом. Изградњом ЈППК „Косово“ Обилић, велики број мештана ту је нашао посао. Такође је значајан број

⁵ Милош Анђелић, *Становништво Вучитрнског среза и околине последњих сто година*, НИП „Нови свет“, Приштина, 1997, 5.

⁶ Изузетак је село Племетина које се налази тик уз Прилужје, које се данас такође сматра енклавом.

⁷ Милош Анђелић, *нав. дело*, 198.

мештана радио у РМХК „Трепча“ и Фабрици текстила „Полет“ у Вучитрну. Отуда су миграције на релацији кућа–посао, тј. село–град биле свакодневна појава. Један део мештана радио је у поменутој амбуланти, школи, пошти и железничкој станици. То наводи на закључак да је пољопривреда за већину становника била секундарна делатност. Осим свакодневних миграција на релацији село–град, рад у наведеним предузећима пружао је могућност путовања у остале делове тадашње СФРЈ, што је значајно утицало на еманципацију људи из руралне средине најмање развијеног дела републике. Међуљудски односи били су засновани на солидарности и разумевању, својственим сеоским срединама. Све то је праћено већ поменутом изградњом инфраструктуре, што указује на то да је село Прилужје било једно од најразвијенијих села на Косову и Метохији. За тадашњи социокултурни контекст богат културно-забавни живот, који је подразумевао рад фолклорног друштва, драмску секцију, као и ноћне игранке викендом, Прилужје је било село привлачно за омладину из околних села, такође.

Данас као и у прошлости у селу живе махом Срби и мањи број Рома муслиманске вероисповести. Реч је броју између 2.800 и 3.000 становника. Од тог броја 98% је локално становништво и 2% (десетак породица) интерно расељених лица из Новог Села Мађунског. Сматра се да је од 1999. године из села отишло између 20 и 30 млађих породица, тј. око 100 Срба. Већина њих је отишла у централну Србију и мањи број у земље северне Европе.

Уласком НАТО трупа на простор покрајине 10. јуна 1999. године, завршена је фаза просперитета села. Од тада ниједан од 300 радника ЈККП „Косово“ Обилић није отишао на посао. Услед игнорисања проблема Срба који су са својих послова истерани 1999. године, од стране припадника међународне заједнице, код Срба је дошло до незадовољства животом, усложњеним окруженошћу албанским селима. Радници су од послодавца примали 60% плате, али је њихово право на рад и слободу кретања било угрожено неодласцима на посао.⁸

3. Примери локалне иницијативе у развоју села током XX века

Говорити о локалној иницијативи много је лакше за истраживача чији саговорници и окружење у којем се разговори воде непрестано подсећају на туробан свакодневни живот у енклави. Локална заједница, схваћена истовремено

---

⁸ Представници синдиката радника наведених јавних електропривредних предузећа, предали су крајем марта 2010. године саветодавној комисији УНМИК-а за људска права у Приштини 6.756 поднесака – тужби српских радника за повратак на радна места, са којих су протерани у јулу 1999. године. Одговор нису добили.

као просторна и друштвено функционална целина,⁹ подразумева и локалну иницијативу којом мештани обављају различите друштвене делатности са циљем задовољења својих друштвених потреба. Подразумева се да ти циљеви не могу бити спроведени без институционалне подршке, будући да је свака локална заједница део шире друштвене структуре. „Глобално друштво делује на локалну заједницу посредством локалних испостава глобалних установа, правним прописивањем организационих облика свих виталних економских, политичких и међуљудских деловања и односа, усвојеним и наметаним моделима социјализације, просвећивања и доминантних културних образаца мишљења, веровања и осећања појединаца и друштвених група.“¹⁰ Ово је на примеру села Прилужје било највидљивије у тренуцима интегралног руралног развоја села, спроведеног 50-их, 60-их и током 70-их година XX века.

Школске 1954/55. године ОШ „Вук Караџић“ постала је осмогодишња школа, захваљујући доношењу Закона о потпуној основној школи. Поред развоја школе и образовања, у Прилужју се отвара амбуланта са сталним лекаром и пратећом службом. Организују се и течајеви здравственог просвећивања и описмењавања омладине и одраслих. Велики број мештана добио је посао у ПК угља „Добро село“. Након развоја копова, почиње изградња ЈП Термоелектране „Косово“ која је 1965. године почела са радом. Ове две фирме биле су диспозиција за изградњу ЈП „Електрокосмет“, захваљујући чему је крајем 1967. године почео са радом и ПК „Белаћевац“, а 1976. године положен камен темељац за изградњу ТЕ „Косово Б“. Раст животног стандарда мештана Прилужја, као и осталих села који су били запослени у поменутиим фирмама, био је очигледан. Убрзана индустријализација целог региона обезбедила је такође убрзан економски развој. Када је пољопривредна делатност у питању, за разлику од осталих индустријским развојем захваћених подручја, није дошло до великог запостављања ове сфере рада. Почетом 50-их година формирана је Земљорадничка задруга „Прилужје“. Дошло је до повећања пољопривредне производње, примене механизације, заштите биља и животиња, као и отварања ветеринарске амбуланта и пољопривредне апотеке. Мештани су остваривали веће приносе, у оквиру пољопривреде захваљујући, како кажу, доприносу инжењера који су били активни у Земљорадничкој задрузи.

До значајнијег исељавања младих није дошло, за разлику од многих места у Србији. Разлог томе је постојање Средње техничке школе коју су завршили многи младићи и девојке, након које су одмах налазили посао у наведеним фирмама, до којих су имали организован превоз радничким возом. Млади који су одлазили на даље школовање у Приштину или Косовску Митровицу

⁹ Милован Митровић, *Социологија села*, СДС, Београд, 1998, 287.

¹⁰ *Исто*.

у село су се враћали у мањем броју, али је њихов број у односу на број мештана са завршеном средњом стручном спремом статистички занемарив. Путовање до посла није било дуго, зарада је била загарантована, а у свом селу могли су (и морали) да се баве и традиционалним пољопривредним занимањима. Иако у пољопривреди није било нових улагања, при чему су цене пољопривредних производа формиране на штету пољопривредника, Срби из Прилужја имали су загарантована примања у индустријском сектору, а пољопривредне приходе користили су првенствено за сопствене потребе.

Општина Прилужје, која је постојала до 1961. године, тако је постала административни, економски, културно-просветни и здравствени центар за сва села у окружењу.¹¹ Прилужје у периоду убрзаног развоја није имало свој кадар, због чега су стручни људи из централне Србије и Војводине долазили у село на привремени рад. Међутим, Прилужје губи статус општине 1961. године, добивши статус месне заједнице у оквиру општине Вучитрн. Званичне инвестиције за развој села тада су значајно смањене.¹² Локална иницијатива мештана управо тада и ступа на сцену. За сваку инвестицију у селу заслужни су пре свега припадници локалне интелигенције. У првом реду реч је о директорима ОШ „Вук Караџић“, чији је значај од самог формирања школе велики, затим наставницима и представницима осталих државних установа. Они су покретали иницијативе на партијским састанцима и зборовима мештана за изградњу инфраструктуре која је Прилужју била неопходна. У првом реду реч је о изградњи моста који је спајао села Прилужје и Мијалић. Овај мост био је важан због њива, ливада, винограда, забрана и шума, које су мештани поседовали са друге стране реке. Након изградње моста, који је послужио као добар пример самоорганизовања сеоске заједнице, Скупштина МЗ Прилужје је 1975. године донела одлуку о формирању фонда за самодопринос свих мештана запослених у државним установама. Од плате сваког радно активног становника Прилужја прве (1975. године) одвајано је 5% месечних прихода, а наредне четири године 2% месечних прихода. Захваљујући овом фонду извршено је асфалтирање села 1977. године, уведене су телефонске линије и водоводна мрежа.

Након ових пројеката, наступа период стагнације развоја села, који је праћен почецима друштвених немира на Косову и Метохији, у виду демонстрација почетом 80-их и напуштања радних места од стране Албанаца почетом 90-их година. Осим тога, дошло је до стагнације развоја целе Србије и егзистенцијалне угрожености њених грађана, што се одразило и на село

¹¹ Реч је о селима Племетина, Главотина, Граце, Горње и Доње Становце, Мијалић, Дрваре, Бивољак, Стровце, Жиливода, Хамидија, Сивоцац.

¹² Представници општине Вучитрн, чија је етничка структура била доминантно албанска, нису видели интересе у улагању у развој српског села.

Прилужје. Друштвени сукоби на Косову и Метохији и почетак међународног протектората Прилужју *доноси* статус енклаве јуна 1999. године и тада се целокупан начин живота мештана мења.

4. Прилужје у првој деценији XXI века

Срби са Косова и Метохије за главни град своје државе и даље сматрају Београд. За Србина са крајњег севера покрајине који живи искључиво у српском окружењу ово становиште није спорно. Проблем настаје када говоримо о Србима „јужно од Ибра“, којих још увек има значајно више од оних на северу, претежно Србима насељеном делу Косова и Метохије. Отуда и *етикиџа* енклава, коју су Срби из села у централном и осталим деловима покрајине добили од припадника међународне мисије. Уколико се осврнемо на званично значење термина *енклава* у политичкој географији видећемо да је реч о територији која је са свих страна окружена неком другом територијом или државом. За Србе који Косово и Метохију сматрају делом Републике Србије, ово одређење је спорно. Спорно је и за „државу“ Косово чији се представници залажу за начело суверенитета на целој територији Косова, док је за припаднике међународне мисије, као трећег важног институционалног чиниоца, за сада и даље у употреби наведени термин.

Обилазећи територију послератног Косова и Метохије, истраживач наилази на отворене знаке глорификације локалних Албанаца погинулих у ратним дејствима 1998. и 1999. године, у виду споменика. Заставе Албаније,¹³ као и заставе Сједињених Америчких Држава, Велике Британије, Немачке, Француске, Турске – речју држава које се интензивно залажу за међународно признату независност ове територије и које се вијоре на пословним објектима, приватним кућама, аутомобилима и гробљима – истраживачу несумњиво стављају до знања на *чијој* се територији налази. Џамије изграђене у последњих једанаест година, говоре о све јачем утицају ислама и нафтом богатих исламских држава на Албанце, без обзира на то што је реч о нацији која међу својим припадницима има и хришћане католичке и православне конфесије.

Код Срба у послератном периоду може се приметити повећање броја новоизграђених цркава и манастира, као и већи број верника који се придржавају православног устројства живота у виду поштовања постова, присуства литургијама и обилазака у народу поштованих светиња широм Косова и Метохије, када год им се пружи прилика за таква путовања.¹⁴ На северу

¹³ Њих је неупоредиво више од застава *Републике Косово*, што указује на идентификацију Албанаца првенствено са Албанијом као државом матицом.

¹⁴ У првом реду реч је о манастирима Високи Дечани и Пећка патријаршија.

Косова и Метохије вијоре се заставе Републике Србије, иако у много мањем броју у односу на наведене албанске заставе у осталим деловима покрајине.¹⁵ У енклавама такође постоје споменици подигнути у част локалних Срба погинулих од стране Албанаца или НАТО бомбардовања. Оно што је у енклавама, самим тим и у Прилужју, међутим уочљиво јесте све мањи број застава Републике Србије. То не значи да се у Прилужју на некој радној организацији вијори застава *Републике Косово*, али српских застава скоро да нема. Присуство Републике Србије се у Прилужју пре свега огледа у радном ангажману мештана у државним установама.

Са друге стране, мештани су приморани да аутомобиле возе са косовским регистарским ознакама (KS).¹⁶ То за собом повлачи коришћење *косовских докумената* у виду личних карата и возачких дозвола. Такође, након вишемесечног (97 дана) живота без електричне енергије током зиме 2007. и 2008. године, Срби из Прилужја и осталих енклава били су приморани да струју плаћају Косовској електроенергетској корпорацији (КЕК). Прикључци српских мобилних оператера Мобилна телефонија Србије и Теленор Србије, искључени су уз присуство специјалних снага КРС полиције, 23. априла 2010. године. Неравноправан однос моћи, која се изражава у онемогућавању Срба из енклава да живе под *нормалним* условима живота јасно говори о стресној свакодневици у енклави.

Угроженост основних људских права: право на живот, слободу кретања и право на рад су реалност живота у српским селима већ једанаест година. Наши саговорници нагласили су да је свака година живота у Прилужју у периоду 1999–2010. година била на другачији начин стресна. Најбољи пример јесте слобода кретања, која је првих послератних година била најугроженија. Тада су Срби до севера покрајине путовали војним камионима, затим блиндираним аутобусима, да би у последњих неколико година слобода кретања

---

¹⁵ У центру северног дела Косовске Митровице, уз српску, вијори се и застава Руске Федерације, поред споменика некадашњем руском конзулу на територији Косова и Метохије – Георгију Степановичу Шчербини. У том делу града постоје и споменици Србима пострадалим у НАТО бомбардовању 1999. године, као и спомен-плоча Србима пострадалим од стране Албанаца за време рата 1998. и 1999. године, као и Трг браће Милић посвећен браћи која су била припадници војске и полиције Србије, односно тадашње Југославије, а која су у року од месец дана погинула у ратним дејствима.

¹⁶ Имућнији мештани плаћају регистрацију *обема државама*. То значи да од својих села до Косовске Митровице путују користећи KS регистарске ознаке и саобраћајна документа, а од Косовске Митровице у остатак Србије путују користећи српске регистарске ознаке и документа. За разлику од њих, мање имућни Срби из енклава имају две могућности: а) коришћење само српских регистарских ознака и ризик који овај поступак за собом носи на територији *Републике Косово*; б) коришћење само KS таблица и немогућност одласка у остале делове Србије.

била побољшана, али под наведеним условима коришћења косовских регистарских ознака. У осталим сферама живот је био стресан, и то од угрожености самих живота Срба у енклавама, до угрожености у виду основних услова за живот без струје, воде, телефонских веза са осталим деловима Србије. Уз помоћ и донације из осталих српских средина у виду агрегата који би производили струју за потребе Дома здравља или основне школе, рад ових установа није био обустављен, али јесте био отежан.

Уколико се у обзир узме наведена прича о отежавајућим околностима живота у Прилужју, у контексту самоорганизовања сеоских заједница, јасно је да Срби из села на Косову и Метохији која су 1999. године названа енклавама, нису много радили на унапређењу инфраструктуре или осталих сфера заједничког живота. Таква ситуација у Прилужју била је присутна све до 2008. године, када је донета одлука о изградњи нове сеоске цркве. Током 2009. године потпуно је реновирана и ОШ „Вук Караџић“ (1700 m²), у чијој згради се налази и СТШ „Никола Тесла“ из Обилића. Такође су у школском дворишту прилагођени за употребу кошаркашки и фудбалски терен. Почетком 2010. године започета је изградња дечијег вртића, који је почео са радом у септембру исте године. Реновирана је и зграда Општине Вучитрн, са седиштем у Прилужју.

Чини се да су мештани села поново постали свесни значаја локалне иницијативе управо након једностраног проглашења независности покрајине. Додатно се дистанцирајући од институција „косовског система“ мештани Прилужја настоје да остану у оквиру Републике Србије. То, међутим, не значи да Албанци и званичници Општине Вучитрн, који српске структуре називају „паралелним“, мирно *йосмаиџрају* ове активности Срба. О овоме сведочи покушај припадника наведене општине да крајем јуна 2010. године насилно заузму просторије сеоског Дома културе, који је према неким изворима добио име „Адем Јашари“.¹⁷ Овај покушај изазвао је оштро противљење и протесте мештана, због чега је одлука општинских органа из Вучитрна на неко време повучена.

Занимљив пример локалне иницијативе јесте и манифестација „Дани Преображења“ у Прилужју, установљена 2009. године. Реч је о четвородневној манифестацији, која подразумева културно-забавни програм, у виду концерата, песничких вечери, наступа фолклорних друштава из Прилужја и осталих села, као и централну свечаност 19. августа, када село посети надлежни

---

¹⁷ Реч је о припаднику паравојне формације Ослободилачка војска Косова, који је погинуо у рату на Косову и Метохији. Срби су Јашарија сматрали можда и највећим терористом, а данас су косовски Албанци Јашарија уздигли на ниво легенде. Примера ради, некадашњи тржни центар „Боро и Рамиз“ у Приштини данас се зове „Адем Јашари“. Многе школе и Домови културе широм Косова и Метохије носе његово име.

епископ са свештенством и монаштвом, као и званичници Републике Србије. Ова манифестација прва је локална иницијатива те врсте у селу, у последњих неколико деценија и њоме мештани као да шаљу поруку решености за очувањем свог села.¹⁸ За манифестацију, као и локалну иницијативу најзаслужнији су истакнути мештани, који „посредују између глобалног друштва и сељачког колектива“.¹⁹ Њихов ауторитет, који је издржао тест времена током и након друштвених сукоба, а затим живота у енклави јесте иницијална снага реализовања локалне иницијативе у последње две године.

Незванична, а истраживачу видљива страна живота у енклави осталим данима у години јесте апатија и летаргија. Перманентна угроженост права на живот, слободу кретања и рад, условила је осећај изолованости, заборављености од остатка Србије и угроженост достојанства. Осим Албанаца који се сада недвосмислено сматрају исконским непријатељима, мештани се жале и једни на друге. Стидљиво и у алузијама, будући да ми нисмо део њиховог затвореног социокултурног контекста, они шаљу поруке незадовољства. Љубомора на мештане који имају посао, од стране оних који га немају или чија деца нису запослена, подсећа на Банфилдову синтагму *фамилијарног аморализма*, која упућује на неопходност увећања материјалне предности домаћинске групе у што краћем року, пошто се претпоставља да и други то раде.²⁰ Ова врста осећања била је присутна и у мирнодопским условима, с тим што је свакодневица у енклави многе потискиване особине људи манифестовала. *Морална криза* на коју је упућивао још Сретен Вукосављевић указује на утицај глобалних друштвених односа на сеоско окружење, што је и проблем настао у енклави. „О ком глобалном друштву је реч?“ – питање је које се латентно провлачи једанаест година. У настојању српских институција да се што дуже одрже у енклавама, као и настојању „косовских институција“ да „заведу ред“ међу Србима, сви друштвени односи заправо се дешавају под међународним протекторатом, као трећом силом, која такође има своје интересе. Збуњеност, апатија и летаргија у таквом контексту не изненађују. Једино што Срби *знају* јесте жеља да и даље живе под заставом Србије. Оно што Албанци *знају* јесте да никада више не живе под истом заставом. Сви друштвени односи и збивања, крећу се између те две крајности.²¹ Редовно пратећи

¹⁸ Србима са севера покрајине је, према речима наших саговорника, много лакше да остану у својим кућама. „Ми не чувамо само куће, већ и земљу својих предака, према којој људи из града немају тако снажно поштовање“ – кажу Срби из Прилужја.

¹⁹ Милован Митровић, *нав. дело*, 46.

²⁰ *Истио*, 380.

²¹ На свакодневном нивоу, међутим, а у одсуству посла у институцијама Републике Србије, један број (још увек непрецизан) мештана посао је нашао у институцијама „косовског система“. Такви људи маркирани су од стране већине као „плаћеници терориста“ и „издајници српства“, али до видљивог антагонизма још увек не долази. Многи мештани

медијске извештаје о *Косовском њишњању* и дешавањима у глобалном друштву сељаци, под утицајем истих, „заузимају ставове“. Иако у формалним разговорима кажу да су оптимисти самим својим присуством и животом у селу, мештани Прилужја заправо живе у контексту привремености. Основна и пожељна активност у таквој констелацији јесте обезбеђивање егзистенције своје породице кроз *стабилно* запослење, евентуалну продају једног дела земље зарад куповине некретнине у централној Србији, а у циљу стицања пре свега психолошке стабилности.

Свакодневица у енклави претпоставља да су људи већ једанаест година упућени једни на друге. Дванаест година они гледају иста лица, на улицама се јављају истим људима уз све мање тема за разговор, услед монотоније и бесперспективности. Током претходних деценија, људи су одлазили на посао ван села. Својим кућама су се враћали доносећи новости о остатку *свиша*. Данас када штампа у село ретко стиже, струја често нестаје, сигнала мобилне телефоније нема, свакодневица сељака из енклаве умногоме се разликује од свакодневице сељака из осталих делова Србије. Очекивано обнављање традиционалних образаца друштвеног живота и традиционалних вредности, није се догодило. Оно се и данас претпоставља и подразумева у тешким, стресним ситуацијама, али се међуљудски и суседски односи у Прилужју не могу описати речима активног и креативног суделовања у узајамној интеракцији, зарад борбе са „променљивом свакодневицом и утицајима које она има на друштвени живот сваког појединца“. ²² У селу не постоји диспозиција за постигнућем *бољеј животи*, у првом реду због безбедносне ситуације, одсуства улагања државе у регион и јасне перспективе локалних Срба. Отуда ни међуљудски односи не почивају у потпуности на подршци, љубави, поверењу и разумевању, будући да су стресови и страхови живота у непријатељском окружењу на Србе оставили последице *зайварања* у своје примарне – сродничке групе, у циљу остваривања искључиво њихових интереса. У складу са тим, животу сеоског становништва из уже Србије много је сличније релативизовање обавезности обичаја и морала, што условљава „нормативну празнину“. ²³ Поремећај система вредности услед транзиције, друштвених сукоба и изолованости од остатка Србије уводи нове обрасце понашања. Једни важе

сматрају да ће до смањења солидарности Срба у Прилужју доћи због материјалних разлога, чији значај се увећава уколико се присетимо наведених осећања изолованости и заборањености. Овакво стање иде у прилог Албанцима, од којих се очекује да међу запосленима имају Србе, у циљу испуњења услова које међународна заједница пред њих поставља.

²² Хелена Здравковић, *Политика жртве на Косову: идентитет жртве као примарни дискурзивни циљ Срба и Албанаца у ујорном сукобу на Косову*, Српски генеалогски центар, Београд, 2005, 226.

²³ Милован Митровић, нав. дело, 384.

за контакте на релацији Срби–Срби, а други за оне на релацији Срби–Албанци. Једини још увек јак разлог јединства Срба у енклавама је антагонизам према *нејријатајџелу*, који има аспирације над земљом *наших* предака. Управо то је кључ опстанка енклава свих ових година, што у комбинацији са финансијском подршком Републике Србије одржава Србе у својим домовима.

Док у званичним глобализацијским токовима, у социологији села наилазимо на термин *посџсџлак*, који означава произвођача хране који све производе пласира на тржиште, у Прилужју наилазимо на сељака који све више живи аутаркично, једва производећи храну за своје потребе, као и оног који вишак нема коме да прода. Неки аутори²⁴ сматрају да су пољопривреда и село широм света у транзицији и трагању за новим идентитетом. Чини се и да српске енклаве на Косову и Метохији пролазе кроз транзицију, али без јасне визије будућности и уз све мање снаге за исту. Сличније прецима са краја XIX или почетка XX века него својим родитељима, српски сељаци на поменутом простору данас свој живот везују за земљу, а интересе за локалну заједницу, ону исту заједницу која није самодовољна, али нема град на који може да се ослони. Косовска Митровица (и то само северни део) једини је преостао српски град на Косову и Метохији, град на који Срби из енклава не могу довољно чврсто да се ослоне. Аутори који кажу да село можемо сматрати делом *ајрарне глобалне цивилизације* самим тим што се већина људи бави пољопривредом и живе као сељаци, чини се, нису узели у обзир отежавајуће околности кроз које сељаци у подручјима захваћеним друштвеним сукобима наилазе.

Социолози села забринуте су за будућност села, описујући сељаке из развијених држава као техничаре који на њиви и у штали користе низ уређаја не би ли повећали приносе. Српски сељак у Прилужју данас је срећан, али и стрепи уколико је довољно храбар да још увек у штали има краву или је довољно смео да оде на своју њиву у околини села која је претходних година била ризична зона за Србе.²⁵ Истраживања економско-демографских фактора развоја пољопривреде Србије показују да радна снага „постаје све више ограничавајући фактор развоја агара“.²⁶ Будући да се таква истраживања ограничавају на подручје Војводине и централне Србије, не чуди изостављање отежавајућих фактора за бављење пољопривредом међу српским сељацима на Косову и Метохији. Чак и да на Србе у енклавама не утиче проблем радне снаге у виду *ојусџелих* села, проблем безбедности одласка на

²⁴ Стипе Шувар, „Село у транзицији – неколико опаски о глобалном процесу дерурализације“, *Теме*, Ниш, Vol. XXVIII, бр. 3, 2004, 167–175.

²⁵ Услед учесталих крађа крива током претходних година, у Прилужју их данас има свега двадесетак.

²⁶ Нада Радушки, „Пољопривреда без пољопривредника“, *Социјална мисао*, Београд, бр. 4, 2009, 175.

сопствене њиве и њихове обраде и даље постоји. Отуда не чуди податак да у околини Прилужја, према планини Чичавица још увек постоји 112 хектара српских шума, ливада и њива које Срби не обилазе и не обрађују. У Прилужју, чији је фертилни контингент активан, у којем ниједна млада породица нема мање од троје деце, не постоји проблем веће стопе морталитета у односу на наталитет, али постоји проблем безбедности и бављења пољопривредом. Оптерећени видно другачијим проблемима у односу на сељаке-пољопривреднике из остатка Србије, Срби из Прилужја једину наду виде у буџетским фирмама Републике Србије (ЕПС, школа, општина, Дом здравља, пошта). Будући да је реч о фирмама које ће у будућности морати на територији читаве Србије да смање број запослених, ова нада почива на нереалним очекивањима. Уколико се једнога дана догоди да Срби из Прилужја остану и без тих примања, здравственог и пензионог осигурања, будућност села била би у потпуности доведена у питање.

Овакво стање на терену истраживачу не оставља довољно простора за сагледавање алтернативних могућности опстанка и развоја села. Самим мештанима још мање. Временски след прошлост–садашњост–будућност истраживача обавезује на што боље разумевање друштвених процеса, што у сфери сагледавања свакодневног живота у српској енклави на Косову и Метохији није лако. Албанско-српски антагонизам данас добија потпуно нову димензију. Отворених проблема за слободу кретања Срба нема, али су односи моћи у виду смењивања српских институција *косовским*, као и примораност Срба на коришћење докумената и плаћања рачуна Албанцима очигледни примери обесправљености Срба и њихових људских права. Отуда је једноставније закључити да ће у скорој будућности Срби са Косова и Метохије, тј. енклава бити потпуно интегрисани у „косовски систем“. Друга фаза јесте такозвана *инијерација Срба са севера Јокарине*. Међутим, са овако изреченом претпоставком већина Срба са Косова и Метохије не би била сагласна. У том случају не би се радило о когнитивно, већ афективно утемељеном неслагању, будући да свакодневни стресни догађаји указују на све неповољнији друштвени положај њихове етничке заједнице.

Срби се из дана у дан све више затварају у *свој систем*, без довољно јаког ослоњања у институционалној или безбедносној сфери. Ова затвореност живот у српској енклави своди на ниво пуке свакодневице, гледање српских канала на телевизији у нади да ће на вестима чути нешто што упућује на позитивну будућност Срба на Косову и Метохији. Таквих вести све је мање, због чега се летаргија увећава. Значај локалне иницијативе, чије примере смо у раду наводили, због тога је већи како са друштвеног, тако и психолошког аспекта, јер бар на неко време улива наду у наставак живота у својим кућама и могућност „континуиране“ материјалне егзистенције.

5. Закључак

У раду је било речи о селу захваћеном бројним кризама, реформама институција којих се мештани прибојавају и безнадежношћу на коју се навикавају. Село Прилужје настојали смо, ипак, да прикажемо и са светлије стране његовог постојања, а у виду примера локалне иницијативе у (мирнодопској) прошлости и (друштвеним сукобима оптерећеној) садашњости. Развој Прилужја, једног од најстаријих и највећих српских села на Косову и Метохији никада није текао континуираним, складним током. Историјске прилике читавог српског народа о томе сведоче.

У другој половини XX века интереси Прилужја, као и већине села у Србији, били су подређени интересима града. У социјализму мештани Прилужја постали су радничка класа, а у контексту друштвених сукоба и транзиције ситни пољопривредници, од којих многи из безбедносних разлога и не иду на своја имања. Висок степен незадовољства мештана безбедносном и материјалном ситуацијом, као и свакодневним животом у енклави неминовни су. Без улагања у газдинства, у виду зидања и доградњи кућа, пољопривредних зграда, куповине стоке и механизације, Прилужје се може сврстати у регресивна села. Оно са једне стране дели судбину већине села у Србији током транзиције, у виду пада друштвеног положаја пољопривредника и њиховог заостајања за осталим друштвеним класама, са додатно отежавајућим околностима које друштвени сукоби за собом повлаче.

Отуда је самоорганизовање сеоске заједнице у контексту изолованости од већински српске територије, а у нежељеном окружењу, пример снаге Срба из Прилужја да се изборе са тешкоћама које су својствене свакодневици у енклави. Диспозиција за сеоску локалну иницијативу су сами сељаци, који препознају своје потребе и интересе. Сећајући се *свейлих година* напретка Прилужја (друга половина XX века), мештани запослени у локалним институцијама покренули су иницијативу за развој села и отварање нових радних места, али и унапређење културног живота у виду манифестације „Дани Преображења“. Досадашња истраживања показала су да је сељаштво у Србији маргинализовано у првом реду у друштвеном и економском погледу. То је и разлог претпоставке да је највећи удео у развоју и модернизацији српског села последњих деценија везан за непосредно ангажовање сељаштва, које је настојало да пре свега унапреди своја приватна газдинства. Ова врста развоја села и локалне иницијативе на примеру Прилужја (као и осталих села након Другог светског рата) спроведена је у знаку колективизма обојеног идеологијом. Посматрано са временске дистанце од неколико деценија, испоставља се, међутим, да је село управо у том периоду доживело врхунац свог развоја и локалне иницијативе.

Након последњих друштвених сукоба на Косову и Метохији пред Србима из енклава су изазови опстанка, као и евентуалног развоја. *Данашње Прилужје*, обележено изолацијом од остатка Србије на оснаживању локалне иницијативе интензивније ради последњих неколико година. Што је притисак за интеграцију у нежељену *државу* већи, бројнији су случајеви самоорганизовања сеоске заједнице. Под таквим притиском, организована изградња цркве као материјалног „представника“ српског православног идентитета и најјаснијег вида локалне иницијативе, не изненађује. Манифестација „Дани Преображења“, такође условљена празником којем је црква посвећена указује на значај који православље има међу Србима на Косову и Метохији. Слично периодима у историји српског народа који је, у одсуству националне државе, прибегавао „јединој глобалној националној друштвеној установи“,²⁷ Срби са Косова и Метохије упориште виде у православљу. Вера Срба из Прилужја и даље је типично „народна вера“, пре свега обредна и обичајна, а мање догматска. Верски живот у селу је мешавина верских и световних обичаја, црквених и ванцрквених верских обреда. То, међутим, није спречило Србе из Прилужја да у настојањима за очувањем културног идентитета и друштвеног интегритета, своје централне културно-забавне активности преузимају у част православних празника.²⁸

Међу Србима у енклавама, осим тога, велику снагу и даље има ауторитет угледних појединаца. Залагањем таквих мештана, већа је могућност спровођења локалне иницијативе и очувања националног јединства у селу окруженом *друјима*, *друјачијима*. Таква ситуација показује смењивање традиционалних и савремених друштвених односа и норми у селу, који се из дана у дан мењају под утицајем безбедносне ситуације, али и глобализацијских промена. Отуда је и локална иницијатива у првим послератним годинама била слабијег интензитета у поређењу са иницијативом мештана данас. Усмерени ка потребама села и сељаштва, локални интелектуалци и угледни појединци раде на побољшању егзистенцијалних услова и унапређењу културног живота села. То је и пример утицаја традиционалних вредности, попут части и поштења, које се и у савременим констелацијама издвајају као основне у међуљудским односима на селу. У условима угрожености физичког интегритета и националног идентитета Срби из Прилужја показују снагу у борби са свакодневним

²⁷ Милован Митровић, нав. дело, 322.

²⁸ У том погледу Срби са села не разликују се од Срба из Косовске Митровице, чија је централна свечаност градска слава Св. Димитрије, због чега се и организују вишедневне културно-забавне активности и позивају црквени и државни званичници. Отуда се на Косову и Метохији не може рећи да су Срби на селу религиознији од Срба из града. Анимозитет православље–ислам, ставио је Србе и Албанце у бинарну позицију „ми–они“, због чега се примећује виши степен религиозности од Албанаца, у селима и градовима, такође.

тешкоћама. „За наш менталитет то би требало посебно да важи, јер према налазима антрополога, мотивација је у нас по правилу најјача у најтежим тренуцима.“²⁹ Локални интелектуалци имају одговорност и улогу медијума између државе и сељака. Њихова иницијатива и неретко молбе упућене представницима државних институција у граду, ради донација и помоћи људима на селу, од изузетне је важности. И тако до неке нове стресне ситуације, до које ће неминовно доћи и у којој ће сељаштво изнова морати да покаже домишљатост у циљу избегавања неповољног друштвеног положаја или која ће, са друге стране, (у)гушити *слободарски дух* Срба, који је свих ових година био иницијална снага у борби за очување својих домова, своје земље и свог села.

Цитирана дела

- Анђелић 1997: М. Анђелић, *Ситановништво Вучијерна и околине последњих сто година*, НИП „Нови свет“, Приштина
- Златановић 2003: С. Златановић, „Свакодневица у енклави“, *Гласник Етнографског института САНУ* III, Београд, стр. 83–92
- Здравковић 2005: Х. Здравковић, *Полишка жриве на Косову*, Српски генеалогски центар, Београд
- Малешевић 2001: К. Малешевић, „Домети и ограничења сеоске локалне иницијативе“, *Социолошки преглед*, Београд, Vol. XXXV, no. 3–4, стр. 277–294.
- Митровић 1998: М. Митровић, *Социологија села*, СДС, Београд.
- Радушки 2009: Н. Радушки, „Пољопривреда без пољопривредника“, *Социјална мисао*, Београд, бр. 4, стр. 169–177.

Литература

- Бобић, 1999: М. Бобић, „Савремена сеоска породица и домаћинство у Југославији“, *Ситановништво*, Београд, стр. 93–118
- Богдановић, 1999: Д. Богдановић, *Књига о Косову*, Народна књига, Београд. Гиденс, 2009: Е. Гиденс, *Европа у глобалном добу*, Клио, Београд
- Дејзингс, 2005: Г. Дејзингс, *Религија и идентитет на Косову*, Библиотека XX век, Београд
- Ђорђевић, 1998: М. Ђорђевић и др., *Српске школе у Вучијерну 1912–1998*, Институт за српску културу, Приштина
- Иванчевић, 1999: Р. Иванчевић, „Рурална и урбана компонента културног идентитета“, у Чачић-Кумпес, Јадранка (прир.), *Култура, Етничност, Идентитет*, Институт за миграције и народности, Хрватско социолошко друштво, стр. 225–232.
- Козер 2007: Л. Козер, *Функције друштвеног сукоба – Истраживање концепција друштвеног сукоба и његове употребе у емпијским социолошким истраживањима*, Mediterranean Publishing, Нови Сад
- Костић, 1975: Ц. Костић, *Социологија села*, ИЦС, Београд
- Крстић, 1994: Б. Крстић, *Косово између историјског и етничког права*, Кућа Вид, Београд

²⁹ Крстан Малешевић, „Домети и ограничења сеоске локалне иницијативе“, *Социолошки преглед*, Београд, Vol. XXXV, no. 3–4, 2001, 292.

- Николић, 1996: О. Николић, *Српске школе у Вучийрну 1828–1912*, Институт за српску културу, Приштина
- Сикимић, 2004: Б. Сикимић (ур.), *Избегличко Косово*, Лицеум 8, Крагујевац
- Сикимић, 2005: Б. Сикимић, „Енклава Прилужје: конструкција локалног идентитета“, у Тасић, Никола (ур.), *Животи у енклави*, Лицеум 9, Крагујевац, стр. 89–127
- Шљукић 2009: С. Шљукић, „Културни ресурси и сукоб: Косово између историје и морала“, у: *Митови национализма и демократија*, Графомаркетинг, Нови Сад, 119–152.
- Шутовић 2007: М. Шутовић, „Антиномије 'паралелног' косовског друштва“, *Социологија*, Vol. XLIX, N°1, Београд, 65–88.

Интернет извори

- Хондус 2007: П. Хондус, „Могу ли Срби и Албанци живети заједно?“, *Безбедности Зайадној Балкана*, бр. 4, 2007, 4–12, <http://www.cceol.com>

Ivana ARITONVIĆ

DAILY LIFE AND RESIDENTS' ORGANIZATION IN SERBIAN ENCLAVE PRILUŽJE IN KOSOVO AND METOHIA

Summary

In this study we tried to represent some specifics of daily life in village Priluzje in Kosovo and Metohia, whose residents live surrounded by Albanian population since NATO troops entered Kosovo and Metohia in 1999., and who have very weak connections with northern part of province, primarily with Kosovska Mitrovica, as well as with central Serbia. This is the village whose majority of residents primarily supported themselves by working in industrial facilities rather than farming their land since 1950s. Starting from June 10th, 1999., none of Serbian employees work in PCSM „Kosovo“ in Obilić, where used to work more than 75% actively working village residents. That had left obvious consequences on the village, which forced villagers to turn to farming, as less profitable activity, having in mind the separation of expanded families and land division (inheritance based) and the fact that an average family owns 30 to 50 acres of land.

Post-conflict apathy that accumulated during past 10 years, resulted in poor interpersonal relation amongst village residents. The increasingly faster integration of some individuals in so-called „Kosovo institutions“ system, makes this, once third by size Serbian village in Kosovo and Metohia, more and more isolated from the rest of Serbia and more involved in *different system*. One of few „bright spots“ in daily life of villagers represents gathering of villagers during the patron saint celebrations, or joint activities, such as construction of Church of Transfiguration of Christ in 2009., which caused feeling of solidarity amongst villagers. The church, being the new gathering place and the source of psychological strength, gives at least partial hope for survival to local population in the land of their ancestors, which is of priceless importance to Serbian farmer. Self-organisation of villagers in construction of the church could be observed as proof of thesis that the church is „people's spiritual community“, as well as a mean of social promotion, escape from isolation and a predisposition for improved interpersonal relations.

Key words: Village Priluzje, enclave, daily life, Kosovo and Metohia.